

Fragments d'una autobiografia

per Josep Pla

Primer, hauria volgut ser metge: totalment fallat. Després, hauria volgut ser notari. Doblement fallat. Com que no podia esperar més i m'havia de guanyar la vida vaig entrar en el periodisme a desgrat. És un ofici que he practicat durant molts anys, pràcticament durant tota la vida —i encara el practico a hores d'ara: 77 anys. En els primers anys d'aquest ofici, no vaig pensar mai en la possibilitat de penetrar en la literatura: era, per a mi, una possibilitat inassequible, massa llunyana. He cregut sempre en les forces inates. Les persones que fan la literatura tenen, al meu entendre, aquesta força. Jo no la tenia. Per què hi havia de pensar? El meu sentit del ridícul ha estat sempre real.

En el curs d'aquests primers anys de periodisme vaig ser gairebé sempre redactor corresponsal a l'estranger. Em vaig moure molt, vaig anar com una llançadora, d'una banda a l'altra. El fet em permeté de veure una mica de món —conec gairebé tot Europa—, he llegit alguns llibres, he tingut ocasió d'observar molta gent. Si digués que quan era jove i tenia vitalitat no vaig passar mai vuit dies dormint en el mateix llit, diria la veritat. Ara: el lector s'erraria si cregués que la gran quantitat de llençols que m'han suportat, em donaven una sensació d'heroïcitat. No. De cap manera. Cap heroïcitat. Jo feia de periodista i executava la feina habitual. Practicava el periodisme sobre la marxa. Ho podia fer perquè la nostra moneda —la moneda posterior a la primera gran guerra— era forta. De vegades em sembla que el meu insignificant destí hauria consistit a anar darrera de l'observació del món exterior —cosa, en tot cas, prou enlluernadora (encara que inútil)— per convertir tots els sacrificis i totes les heroïcitats en coses agradables. I bé: aquella força obscura que m'impulsà a sortir de casa, a abandonar la vida de família, de vegades tan agradable; aquella vaga i inconcreta atracció a fer tants quilòmetres —generalment inútils i improductius— potser no tenia altra justificació

que la de tornar un dia o altre a casa —de tornar a casa i d'arribar a aquesta miserable pineda on m'he allargat un moment i he vist volar, després de les branques esclarissades, una garsa i un gaig i he vist passar al límit del camp una petita volada de perdius —meravellosa— que peonaven.

El meu periodisme s'exercí entre les dues guerres generals, és a dir, en aquella Europa terriblement confosa, pèssimament dirigida, fabulosament càotica. Un pur i fenomenal escàndol. Donada la república de Weimar, l'oceànica inflació que s'hi produí i el triomf de Hitler, la pròxima guerra general s'havia de produir amb la mateixa ineluctabilitat que un equinocci o un solstici anyal. El fet, que a Berlín el vaig veure claríssim, gràcies a l'amistat, a la intel·ligència i a l'experiència d'Eugeni Xammar, em portà a meditar sobre l'ofici que exercia, i les coses que vaig veure llavors no me s'han esborrat mai. He dit moltes vegades que el periodisme, si s'exerceix de bona fe, és un ofici sanguinari. Ho és d'una manera assegurada. Ara: el periodisme s'ha d'agafar com és el món, és a dir, amb aquell punt de conformitat irònica i inconformista necessària, que exigeix la permanent i eterna bestiesa humana. El periodista que tracta de veure les coses humanes a través de l'optimisme o del pessimisme està perdut. Val més que vagi, de seguida, a una clínica a fer-se curar. El periodista no ha de ser optimista, ni pessimista, sobretot si viu a l'estranger, sobre el qual, la seva indiferència, si no cobra, hauria de ser total. No s'ha d'enganyar mai. Ha de deixar de banda totes les seves emocions i sensacions, ha de veure el món, per fer-ho curt, com una lluita d'aranyes i de mosques. Què es pot fer? Jo voldria saber què pot fer més un home sol davant d'un món, d'una naturalesa, d'una vida tan vasta, tan enorme, tan il·limitada.

En definitiva, doncs, el periodista ha de disposar d'uns certs coneixements exactament d'una determinada experiència i un sentit segur de la responsabilitat. Jo he treballat d'aquesta manera —dins, és clar, de la meva absoluta insignificància— i sovint en contra de l'empresa per a la qual treballava. Ho sé molt bé: el fet és molt greu. Però hi ha manera de sortir-ne: no enfadar-se mai. Els homes i les dones tenen un punt d'astúcia per a navegar contra el vent i passar per ull, si cal.

El problema és enorme: la història és totalment obscura. Generalment, és llegendària. La història que tenim davant encara ho és més. Objectivament parlant, el polític camina sempre a les palpentes. No coneix mai la reacció del que té al davant. I si el polític camina d'aquesta manera, què ha de fer el periodista que no sap res de res, i si sap, per atzar, alguna cosa, no la pot publicar? Deixem, doncs, córrer les intuïtives genialitats. El periodista que davant de la realitat es decanta devers un o altre cantó —fins i tot en els casos d'adhesió popular— es torna un polític, o un aspirant a ser polític, és a dir, un predicador. La qüestió és comprendre. No s'ha de caure mai de l'un o de l'altre cantó. La vida humana és massa curta per saber de quin cantó les coses es decanten. Davant de les coses grosses i importants, tenir raó o no tenir raó és una invenció com una altra. Després d'haver-ne parlat amb tanta gent, de totes les nacionalitats, no he sabut mai, d'una manera clara, els orígens de la guerra del 14. Després d'haver llegit cent llibres sobre la qüestió, la meva foscor ha estat encara més inextricable. Les accions dels homes i de les dones són amagades, ocultes, misterioses. Per què serveixen els diners, en definitiva, sinó per amagar les coses personals? La gent parla molt, sense saber mai el que diu. En realitat, aquest món és absolutament callat, fosc, inextricable.

El periodisme és una posició que permet observar un dels fenòmens més extraordinaris de la vida humana: el fenomen de la corrupció de gairebé tot, i sobretot del periodisme —o, si voleu, de la propaganda i en definitiva de la història. És un fenomen etern, vellíssim, actual, permanent, existent en tots els moments, en tots els règims i en tots els sistemes proposats pel dret polític. En aquest món hi ha molt bona gent, constitueix el que s'anomena la majoria silenciosa. Aquest ramat fenomenal no té més vitalitat de la que té. Segueix. Ara: al costat d'això hi ha l'animal humà —l'animalitat de l'home és indescriptible—, sense cap moral, disposat, en cada moment, a comprar i vendre tot el que s'escau i convé. Per a un periodista totalment després i independent —vull dir el que no ha demanat mai res a ningú— observar la concepció humana, tenir una certa idea de l'ànsia de concepció que existeix en la vida, justifica, potser, la seva presència en la terra.

Vaig fer, llavors, tota classe d'esforços per no caure ni d'una banda ni d'una altra. No sé pas si ho vaig aconseguir. (Estic parlant de les coses d'Europa —no del meu país. Amb el propi país, s'hi ha de marxar sempre —vull dir sempre que les coses no siguin massa demencials. En general, a Espanya, la cosa és sovint demencial.) No vaig tenir mai, llavors, ni cap prejudici, ni cap exhibicionisme, ni cap pedanteria, ni cap vanitat. Si us decanteu sobre un o l'altre cantó, quedeu indefectiblement enganxats. La posició és difícil: heu de lluitar contra l'amor propi —el més personal. Si no ho aconsegiu, quedeu literalment cremat —*brulé*, que diuen els periodistes de París. El periodisme no vol cremats. Després del que acabo de formular, no hi ha més que la frase italiana: *Ai postერი l'ardua sentenza...* I avall.

La meua posició en el periodisme em portà a una cosa que si pogués recomanaria a les persones del mateix ofici: jo no he escrit res, per a publicar, que no hagi estat molt observat, pensat i meditat. És clar: en el curs de la vida, la capacitat d'observació varia considerablement. A vint anys es pot tenir un moment d'intuïció agut i brillant. (La intuïció es troba, probablement, en els orígens del coneixement de les belles arts). L'observació, a quaranta anys, pot ser més granada, més feta i real. La meua observació feta de jove —i jo llavors era molt jove— deu ser molt més precària que la dels anys posteriors. És absolutament fatal. Ara: la qüestió no és altra que el seu principi mateix: no s'ha d'escriure res, ni una ratlla, que no s'hagi vist, observat i meditat. No s'ha d'escriure res de la manera que en català anomenem a la babalà, a si l'encerto l'endeveno, d'una manera inconscient i maquinal. El periodisme que es fa avui, es fa d'aquesta manera: sense rumiar. Els substantius es troben de tota manera, perquè són les coses que ens rodegen habitualment: els adjectius, són molt més difícils de trobar. És natural: el fet difícil a l'ofici, el fa més difícil: la qüestió consisteix a despatxar les gasetilles habituals. Ara bé: això no és fer res, és un treball en va. La qüestió és projectar sobre el que s'ha de fer, un cert esforç, una determinada observació, perquè sempre és diferent el que hom mira amb detenció que una simple revolada. Posar un punt d'atenció a les coses que hom té davant: aquest és el periodisme real i responsable. El periodisme —o el reportatge— de simple revolada és un treball perdut, l'absoluta i total inanitat. El periodisme observat, sobretot si és conscienciosament observat, pot donar origen, un dia o altre, a un tros de prosa aprofitable. Arriba, en efecte, un moment, que un o altre diu —de vegades el mateix autor: aquest paper és aprofitable. El paper és tret de l'immens oceà del no-res i és conservat. Jo he practicat aquest mètode, amb una fortuna, és clar, molt diversa, de vegades regular, altres

fluixa i precària. Ara: en la vida, aquesta manera s'ha de portar a cap d'una manera sistemàtica. Si no es fa, tot es perd en la pura inanitat, en el no-res més ben trobat; vol, és clar, un esforç inicial. Però la vida sense un esforç qualsevol —i sempre dubitatiu—, ¿és alguna cosa més, en els temps que vivim, que una considerable estafa?

I aquest és l'únic consell que m'atreviria a donar als periodistes joves i amb l'única intenció que no perdessin totalment la vida. Amb els periodistes vells que he conegut tant, amargats, reticents i abaltits, val més anar a prendre un cafè a qualsevol cantonada i mirar les noies que passen pel carrer.

* * *

Tot això ho dic per manifestar que estava content de la vida que feia exercint el periodisme. Vivia a París i viatjava per Europa. Què podia demanar més? Donada la meva limitació, era impossible. És el cas, en tot cas, que vivia llavors a París modestament i discretament. Però tot això també s'acabà llastimosament i sense tenir-hi art ni part. Vaig haver d'entrar en la literatura, exactament en la literatura catalana. Us imagineu una cosa més trista?

Tenia llavors una cambra llogada en una casa del final del Boulevard Saint Michel, gairebé tocant al de Port-Royal. Als baixos de la casa hi havia un restaurant alsacià, tingut per *monsieur* Emile, que era un home gras, corpulent i simpàtic, que jugava a les carreres de cavalls, perdia sempre i disposava d'una economia personal més aviat magra. No el vaig veure mai desesperat. La quantitat d'ampolles de vi d'Alsàcia i de cervesa que beguérem per equilibrar —moralment— a *monsieur* Emile de les pèrdues que li ocasionaven els cavalls, fou extraordinària. L'endemà es despertava fresc com una rosa i amb el ventre més potent que mai. El pintor Humbert, que de vegades s'acostava al rodal, em digué un dia que el ventre de M. Emile era tan gros, que si hagués donat un cop a la bola de la terra, l'hauria desviada. El cas és que en aquell petit establiment jo hi vaig menjar molt bones *choucrou-tes*, plat que m'agrada, i de vegades unes tallades de *foie-gras* d'Estrasburg, de gran qualitat. Tot aquell rodal i l'habitació que hi tenia llogada, que era més aviat trista, han quedat en la meva memòria per un altre element pròxim: l'avinguda de l'observatori, que a la primavera i a l'estiu, quan els *mar-ronniers* són florits de blanc, davant del Luxemburg i del Palau Medicis, avui Senat, és de les millors coses que conté l'urbanisme de París. I hi han quedat també, per una cosa desagradable: l'estàtua del mariscal Ney, posada davant de la Closerie des Lilas, amb el sabre permanentment enlairat, com si donés l'ordre d'una càrrega de cavalleria. En aquell ambient de tanta calma, tan plàcid, totalment sorneguer, era un atac desproporcionat. Era grotesc.

En aquesta situació, que jo considerava agradable i definitiva, vaig rebre un bon dia una carta del senyor Ignasi Armengou, que deia que després d'haver retallat uns articles meus s'havien de publicar en un llibre. Afegia que aquest podria ser el començament d'una col·lecció d'autors independents per contrarestar la inanitat de la literatura catalana d'aquell moment. Tot això passava el 1925 —si no vaig errar.

Vaig contestar-li —a Barcelona— ràpidament. Li vaig dir que no havia entrat mai en els meus projectes de publicar un llibre, fos el que fos, que

no em considerava capaç, precari periodista com era, de cometre una semblant atzagaiada. Que la publicació d'un llibre equival a entrar en un altre ambient, en un altre món, i que, en aquest cas, penetrar en la literatura catalana, que jo sempre he respectat, que en alguns aspectes he admirat, no corresponia a les meves possibilitats per considerar-la massa alta, enlairada i llunyana. Com que la meva carta era molt seriosa i tenia, potser, un punt d'encarcarament no gaire habitual, vaig suposar que no tindria cap resposta. Em vaig equivocar. Armengou m'escriví copiosament i sempre repetint els seus punts de vista. La seva idea era que els escrits que havia recollit tenien un punt d'abrupte i d'anticonvencional que contrastava amb la situació general d'un moviment literari d'una mediocritat total. Davant del que deia, vaig creure sempre que s'equivocava, que havia llegit els meus escrits sense un punt de reflexió i de comparació indispensable. Cert: posà molts exemples sobre el que sostenia —exemples que no vaig poder contestar, donada la meva recalcitrant absència. La persistència de les seves respostes acabà per impressionar-me. Aquell estiu vaig anar a Barcelona. Vaig conèixer Armengou. Era un xicot del Pla de Bages, de Manresa, d'una família carca i benestant. D'una estatura més aviat baixa, anava sempre vestit de fosc, amb una cara de pell molt pàl·lida més aviat rectangular, que portava de vegades ulleres negres i tenia una mirada calmada i plàcida, gesticulava poc i parlava d'una manera clara i ordenada. No semblava tenir dubtes: per fer alguna cosa no semblava tenir cap dificultat econòmica. Era lleugerament subversiu —almenys en el parlar—, que em semblà real. Externament semblava astut, però potser aspirava a ser una víctima. Era socialista, matis del socialisme moderat anglès, gran admirador de Serra i Moret i de Campalans.

Aquests senyors els he coneguts personalment. El primer, a Perpinyà, pobre i definitivament exiliat. Les conversacions que tinguérem foren inacabables. Sempre he cregut —realista com sóc— que no hi ha cap país ni cap persona igual. Serra creia que tots els homes i dones són iguals, i els països, intercanviables. «És absolutament el mateix —em deia— implantar el socialisme a Alemanya, als països escandinaus o a Anglaterra, com a Catalunya o a Espanya.» Li replicava que la implantació del socialisme en les seves formes més elementals —per exemple, les cooperatives— en el món llatí ha estat la formació de coves de lladres en forma de buròcrates. Dient això no pretenia pas defensar el capitalisme. El capitalisme és una cova de lladres més confortable i més ben il·luminada. «La gent —li contestava— vol ser rica, és malànima, no té cap virtut, és, en definitiva un barret de rialles. Sí, senyor. És un barret de rialles, però de totes dues parts. Al mig, hi ha una enorme gernació de boníssima gent, de la qual formem part vostè i jo i que quedarem sempre fotuts, passi el que passi. Quan aquestes persones prepotents que veiem en aquest món es tornin correctes, virtuoses i enraonades, faci'm per favor un senyal i jo vindré a abraçar-lo.» «Així, en aquest món, segons vostè —em deia Serra—, no hi veu cap solució...» «Jo no n'hi veig cap —li contestava—. La història és un immens esforç per no donar cap solució a res. La història és una descripció del món vegetal i animal. La història és Darwin.» El senyor Serra i Moret era un home sec i prim i això el feia semblar més alt. Era un purità, com un anglès purità. Era probablement més purità que els anglesos puritans. El senyor Serra era un idealista i anava —ell mateix ho confessava— gairebé sempre errat. La reacció el posava al punt de dalt, però no tenia vitalitat ni les coses se li havien posat prou bé per fer la revolució, que, segons ell, hauria estat una cucanya. Era, com jo mateix,

un home fotut —un *uomo finito*, per dir-ho en italià. Ara: en aquelles llargues converses de Perpinyà no el vaig veure caure mai en el ridícul —vull dir en l'oceànic sentimentalisme morbós que ha estat la nota més típica de l'esquerrisme polític català. Era un socialista de país consolidat i organitzat —Anglaterra, és clar—, i en aquest sentit no destruï mai l'existència d'una autoritat. Donada la composició humana del país, sempre s'errava, però tenia una manera d'errar-se tan agradable, oberta i liberal, que semblava que tenia raó. El professor Campalans, que vaig tractar a Madrid a l'època de la Segona República, era físicament molt diferent del senyor Serra. Era un jove gros, copiós, fluent i amable. Vestia molt bé —potser una mica massa a la manera francesa provincial. Era noucentista —socialista. Un gran professor. Un excel·lent organitzador i administrador. A sota del que solia dir hi vaig constatar sovint un punt de futurisme pedantesc més aviat insuportable. Tant l'un com l'altre eren persones boníssimes, correctes, impossibles de fer cap mal.

Armengou formava part d'aquesta capelleta. Com a bon socialista, aspirava a ser funcionari —cosa que a la llarga aconseguí en el turisme de la Generalitat. Era anticlerical. Anticlerical no —era, segons ell, massa vulgar. Era volterrià. Considerava que el món es trobava absolutament desballestat. Aspirava a que les dones fossin diferents, que els matrimonis fossin una altra cosa, que els homes no fossin tan fatxendes, que es visqués d'una manera més acariciant —vull dir més enllitada, que no hi hagués especuladors, que els profits fossin justos, que no hi hagués ni lladres ni guàrdies, ni massa pluja, ni massa secada. Em semblà estrany que el senyor Armengou s'hagués emprès un programa tan vast i tan llarg. Un manresà! Si hagués estat un empordanès, encara! Però un manresà! Probablement, Armengou reaccionava contra els jesuïtes de Manresa —la Cova de Sant Ignasi, etc. Li havien posat el mateix nom: es deia Ignasi, cosa que de vegades el sulfurava. «Les tradicions, en les famílies del nostre país, són insuportables!», em digué una vegada. El meu amic Armengou tenia una tendència a confondre les mosques amb les àguiles. Era irònic i burleta —cosa típica del país—, però de vegades el gust d'una anècdota picant el privava de veure la totalitat d'una persona i el seu judici era un disbarat. Les anècdotes bones i reals són profundes. No n'hi ha pas gaires. La naturalesa, tendeix a amagar-se. De picants i falses n'hi ha per donar i per vendre. Les anècdotes s'han de saber garbellar. No. Armengou no era cap revolucionari de barricada. Era un subversiu amb el cap posat una mica sota de l'ala, però persistent i sistemàtic. En el nostre país, sempre n'hi ha hagut. Punxava, burxava. Aspirava a fer la revolució compasada. Si els conservadors com Maura havien proposat la revolució *desde arriba*, ell la volia fer també des de dalt, però socialista i sentimental. El meu amic tenia els ulls posats, llavors, sobre un jove que es començava a moure i que en alguns ambients tenia una creixent anomenada: el senyor Lluhí i Vallescà, fill del cèlebre advocat de l'antiga Esquerra el senyor Lluhí i Risch. Més endavant, amb ell escriví una revisteta que tingué molt de nom i que a Lluhí li produí tant de profit com si tingués un corrent d'opinió al seu costat. Fou ministre moltes vegades a Catalunya i a Espanya. Ara: en la meva memòria, aquesta persona és inseparable de les formes de la fraseologia més vulgars, frívols i adotzenades.

Ara, potser tot això, és perfectament secundari. Vaig escoltar els axiomes de la política d'Armengou més aviat pansit i amb el cap molt tediós. Hi vaig tenir, en canvi, moltes converses literàries. El jove manresà seguia el moviment literari en els seus menors detalls. Jo en tenia una idea molt vaga.

Armengou em presentà la situació de la literatura catalana en forma panoràmica. Em digué:

—El noucentisme està fent els últims badalls. El senyor Eugeni d'Ors té cada dia més dificultats a l'Institut d'Estudis Catalans i a la Mancomunitat. Un dia qualsevol, aquest important senyor marxarà a París o a Madrid, tant se val. Donarà un cop de porta considerable. Passarem dels escarafalls entusiastes d'aquests últims anys a la pura inanitat. Ja sé que vostè ha estat sempre partidari de fer les menors destruccions possibles. Jo crec, en tot cas, que el noucentisme ha fet un gran mal al nostre moviment literari. L'ha convertit en un fet cada dia més minoritari, més enrari, més clos, i, per tant, mirat per la gent amb més indiferència, més lateral. En lloc d'acostar la literatura al poble, s'entén amb la màxima dignitat possible, l'ha separat. Què és el *Glossari* de Xènius? —deia Armengou, mentre s'anava excitant—. El *Glossari* és un seguit de gasetilles culturals que es troben en els llibres habituals...

—No serà tant, no serà tant! —vaig dir-li, rient, per mirar d'equilibrarlo. (Ara: el curiós és que el judici expressat pel meu amic, me'l repetí, en una carta; cinquanta anys més tard, un dels últims i més entusiastes d'orsians: Josep M. Capdevila, llavors internat en una clínica de Banyoles.) Per la meva part, no crec pas haver canviat. Considero, certament, imperdonable la tendència del noucentisme a separar-se, a tornar-se enrari, clos, asfixiant, a caure de les mans. L'estat de la nostra literatura no ho permet: és un error total. Ara: el noucentisme és molt més que un moviment literari i en aquest aspecte, molt vast, no crec que fes cap mal. Al contrari. En aquells anys es feren moltes coses que, passi el que passi, quedaran.

Armengou era difícil de rompre. Tendia a exaltar-se.

—El noucentisme —contestà— ho ha destruït tot. Primer destruï el ruralisme literari, que no era pas gaire cosa, certament: de tota manera, en totes les literatures hi ha hagut i hi ha escriptors rurals. Destruï el modernisme de soca i arrel; fou potser una cosa massa de moda, fatalment fugaç, però potser el senyor Santiago Rusiñol no s'ho mereixia tant. Destruï els Jocs Florals, que com comprendrà, per mi, personalment, no eren res, com no són res les arrelades tradicions del país, però que en definitiva eren una institució arcaica, que havia donat un gran rendiment i que s'havia de deixar morir a criteri de la gent. Per altra part, destruï molta poesia que en general era un nyígo-nyígo persistent i sense el menor interès, però que, en definitiva, s'havia de respectar, no solament perquè en aquest país hi ha molts i molts poetes, generalment dolents, però està per veure encara si la gran poesia que es pot produir en un país no és una conseqüència de la vasta, innombrable, menuda, poesia existent. Ara: el que li acabo de dir, a totes les literatures és un fet. S'han de deixar, les persones que les cultiven, soles, solitàries i vernes? Jo no ho crec. Jo no voldria que d'aquesta poesia se n'hagués ocupat, en el seu important diari, el senyor Eugeni d'Ors o els seus col·laboradors immediats. El cert és que no se n'ocupà ningú i els deixaren en el purgatori més desagradable i sinistre. Però encara hi ha una altra cosa que destruï el noucentisme: el teatre català. El teatre, en la nostra llengua, tenia una indubtable vida. Si voleu, no era gaire cosa, però tenia una tradició de curiositat de la part de la classe mitja de la ciutat. Era un teatre que havia perdut la naturalitat prodigiosa dels seus primers actors i havia passat a ser, des d'a-

quest punt de vista, una imitació castellana. El seu principal actor era Enric Borràs, horripilant personatge, infatuat actor, engolat rapsoda, d'una vanitat —a les taules— insuportable. (Del cantó de les senyores, la senyora Xirgu estava en franca ascensió, però hagueren de passar alguns anys perquè trobés l'autor i les obres a què aspirava. Aquest autor fou García Lorca, escriptor andalús, d'una cursileria cultural de cromó o de cartolina postal, d'una buidor indescriptible, d'una sensibleria falsa, d'una misèrrima, superficialíssima, concepció mental.) El teatre català se n'anà aigua avall.

El senyor Armengou féu una pausa i continuà:

—Era només per dir-li que el noucentisme féu taula rasa de tot, no hi quedà res apreciable. Ara: el que potser convindria saber és el que el noucentisme posà sobre les ruïnes de la destrucció total. Més aviat hi posà poca cosa, per no dir res. La convulsió fou enorme, l'enderrocament absolut. En la gent del país es produí un desinterès, una indiferència general, que fou nefasta. Davant d'aquest fet, es produí un fenomen insospitat; el noucentisme triomfant, en lloc d'avançar, retrocedí, es tornà cada vegada més minoritari, més separat i més lateral. El procés de penetració del petit món intel·lectual en la societat quedà col·lapsat. Quedà, marginalment, una petita minoria de pedants. En aquesta minoria començaren a produir-se els primers símptomes de desunió i de desafecte. Era inevitable. Avui ens trobem davant d'aquest panorama. Li parlaré un moment d'aquest fet perquè s'ho val.

»El senyor Eugeni Ors, que aquest fou el seu autèntic nom —continuà el senyor Armengou— fou un jove de molta sort. Començà el seu liderat filosòfic, cultural, artístic, literari, pedagògic, etc., amb dos homes de gran categoria al costat. El senyor Bofill i Mates, primer poeta considerable, orador remarcable, coneixedor de la nostra literatura antiga, home humil, enamorat del país, de família carlista, però, sobretot, catalanista, tradicionalista i esnob, advocat, caçador, fascinat pel Montseny, de gran sensibilitat. El seu primer llibre, *La muntanya d'ametistes* aparegué amb un pròleg de Xènius. Que el senyor Bofill fou potser el primer noucentista, és gairebé segur. «La muntanya d'ametistes», el Montseny... què es pot demanar més? Una cosa més bella? Després escriví tres llibres, d'una minuciositat psicològica i de coneixements humans admirable. Finalment, la seva poesia rústica és d'una adjectivació que no ha estat superada. I l'altre personatge que tingué al costat fou Josep Carner, d'una gran família catòlica, el pare, venedor a la llibreria «La Hormiga de Oro», barceloní admirable. Sobre Carner s'ha escrit gairebé tot i, sovint, amb gran justesa. En un punt, potser, hi estem en deute: en el de poder saber com s'ho féu per transformar una llengua precària, grollera, anèmica, misèrrima en un instrument delicat, deliciós, perfecte. És Carner el qui bàsicament ha fet aquesta obra extraordinària. Afirmar que és un escriptor habilitíssim no tindria cap dificultat perquè el fet és certíssim. Ara: jo hi veig un altre factor: la seva gran vitalitat. L'aplicació de la seva vitalitat al coneixement que tenia de la llengua, és el que explica el miracle. Jo vaig veure aquest fet, no quan feia versos o articles, sinó quan traduïa d'una llengua estrangera. La seva facilitat era fabulosa. Traduir és difícil. Carner no s'equivocava mai i si s'equivocava, no era per inexactitud, sinó per excés de qualitat. Ara: no vull pas dir que a principis de segle Carner no tingués simpatia pel que Xènius anomenà el noucentisme. Crec també que de noucentista no en fou mai. Tenia massa personalitat, era un liberal a l'anglesa per enquadrar-se en una qualsevol escola, encotillada i dogmàtica. Carner fou un esperit lliure. De tota manera, l'ajut que prestà al moviment, en els seus ini-

cis, sobretot en la societat del país, fou decisiu, extraordinari. La simpatia que tingué Carner, en societat, fou enorme i continuada. Eugeni d'Ors tingué admiradors, i d'amics, més aviat pocs. Hi havia en tot cas una cosa que en la figura d'Ors, Carner admirava. Havia, en aquest país, aparegut un home apassionat per la cultura i per la cultura en un aspecte europeu i internacional —si s'exceptua la figura del senyor Joan Maragall i alguns burgesos. A Carner, la cosa internacional, li agradà sempre. Barceloní fins al moll dels ossos, Carner viatjà i visqué en diverses «quimbambes» amb una perfecta naturalitat.

»Aquest prodigi interessà molt una minoria de joves, que seguiren el Pantarca a cegues. Hem citat els inicialment més importants. Després en tingué molts altres.

»Però els anys han passat. Ara ens trobem davant d'un panorama molt modificat. El noucentisme fa els últims badalls. La caiguda d'Ors és inevitable. El poeta Josep Carner aspira a ser cònsol d'Espanya i vol marxar definitivament. Quina cosa més estranya? Com s'explica? És una velleïtat personal? És que s'ha fet l'impossible per convertir-lo en un inadaptat? Per altra part, el senyor Bofill i Mates, més ocupat potser per altres feines més urgents, sembla haver emmudit i fa molt de temps que no ha publicat res. Us vaig dir, al principi de la conversa, que jo sóc socialista. No creguéssiu pas que des del meu punt de vista només existeix el poble. No. Jo sóc partidari de les personalitats. Aquestes figures són personalitats. Digueu-me, si us plau: si les coses són així, on irà a parar el noucentisme, en tots els seus aspectes tan totals i variats? Si aquestes personalitats es difuminen i en una o altra forma desapareixen, el buit serà total. No crec que la cosa es mantingui pels escoliastes de segona categoria, que més aviat són adversos al Pantarca, com Estelrich, Creixell, Josep Maria Capdevila, per no citar-ne d'altres. Tot aquest sistema de la sensibilitat minoritària intel·lectual i cultural, en què quedarà?

—Senyor Armengou, vostè carrega massa la nota —li vaig dir—. El noucentisme és alguna cosa més que el que vostè ha anomenat un sistema de la sensibilitat minoritària intel·lectual i cultural. Ha creat, així mateix, una sèrie d'institucions que es poden defensar, que no estan gens malament i són d'una indiscutible eficàcia. El fet és evident. Però, en fi, si vostè vol, donarem per mort el noucentisme literari, en el benentès que les figures d'aquest moviment no seran tan fàcils d'oblidar. I ara, jo li pregunto: en el cas que vostè pronostica, que aquest moviment quedi en la pura indòpia, què hauran de fer els escriptors catalans? Jo tinc un gran respecte per aquests escriptors. En definitiva, són com els de tot arreu: van a ratxes, segueixen els pàlpits del temps, de la moda, obeeixen les instruccions pontificals. Així, pregunto: què hauran de fer els escriptors si la font s'asseca i no raja? Hauran de tornar a la mata?

—A la mata de la literatura antiga, de cap manera! —digué Armengou, displicent—. Tornar a l'arqueologia, mai!

—No vagi tan de pressa, per favor. Conec alguns d'aquests autors —no gaires, els que coneixen les persones del país lleugeríssimament cultivades. No s'han pas popularitzat gaire. D'aquests autors, n'hi ha de molt bons. La llengua que utilitzen és l'autèntica. Tenen moments d'una simplicitat admirable i ara, a tot arreu, s'ha tornat a la simplicitat, es torna a la simplicitat. Potser no són prou divertits com els grans noms francesos, italians i anglesos, però no són gens menyspreables. És un país de gent molt civilitzada, però d'escàs arrelament literari, tal com s'entén avui la paraula. Ha produït un nombre

considerable de llibres de tema religiós, una fabulosa quantitat de banalitats. No n'ha quedat ni un d'apreciable. En la literatura antiga que s'ha editat fins ara —perquè no s'ha pas reeditat tota— hi ha uns quants llibres de primera categoria: Lluïl, Bernat Metge, Ausiàs March, Jaume Roig, Turmeda, el frare Eiximenis (extraordinari escriptor) són autors considerables.

—D'acord. No és pas tot arqueologia, però n'hi ha massa. Tornar a aquesta font és convertir el pastitx en la clau literària. *La malvestat d'Oriana*, de l'habilitíssim Josep Carner, és un pastitx insuportable.

—D'acord. Però llavors, a quina font s'ha de tornar? A la font dels renaixentistes que tenen realment importància? A Verdaguer, a Maragall, al senyor Ruyra? Un dia, vaig sentir dir a un gran filòleg que durant l'anomenada Renaixença, aquest país féu un gran esforç literari —molt més gran, potser, que en el passat.

—El fet és inqüestionable i el meu respecte és total.

—Quan utilitza la paraula total, es refereix a la totalitat del moviment literari de la Renaixença?

—No. A una petita part. Ja sé que aquestes coses no s'haurien de dir, però jo sóc del meu temps i ara es parla clar.

—És molt probable que en el nostre país sempre hagi estat igual. Parlar clar o no parlar clar és una cosa delicada, perquè, de vegades, en aquest petit món i en altres es produeixen sorpreses considerables. És una situació curiosa. En gairebé tots els països que jo conec es defensen les coses pròpies d'una manera aferrissada. De seguida que en una obra determinada hi ha alguna cosa digna de ser mantinguda, és defensada com a pròpia. En el nostre país, ningú no fa cas de res, tot rellisca i es fa fonedís. És a dir: a tot arreu hi ha una tradició positiva de conservació de les coses; en el nostre, hi ha una tradició positiva de destrucció de les coses.

—En termes generals, el que diu és veritat.

—Hi ha països, com, per exemple, França, que defensen les seves coses, sobretot les coses de París, utilitzant un do, que sembla innat, del que ara s'anomena la propaganda. Tenen el do innat de la propaganda de les seves coses intel·lectuals. En aquest punt, potser, ningú no els bat. De vegades tenen raó, i d'altres, no tant. Els francesos saben, en tot cas, que la naturalesa i el temps ho destrueixen tot i, per tant, que el que cal fer és conservar, de seguida que les coses puguin ser conservades. Vostè, senyor Armengou, comparteix aquest criteri?

—Fins a cert punt. A França no es conserva pas tot...

—Es conserva tot el que la naturalesa no destrueix pel mer fet d'existir. La destrucció de la naturalesa és incalculable. A França hi ha de tot: reaccionaris fabulosos i revolucionaris frenètics. Cadascú d'ells defensa el que li és propi i així tot queda conservat. I no cregui pas que aspiri a depassar els límits de la nostra conversa. Parlo de la literatura i deixo a part el fenomen del que s'anomena la Renaixença, fenomen que per ser tan vast i complicat, depassa les meves precàries possibilitats.

—Vostè veu les coses d'una manera molt personal...

—Personal, no! Si de cas, lleugerament insospitada per vostè... Aquesta sospita, entre vostè i jo, l'hauríem d'eliminar. No li sembla? Vostè és un representant molt típic de la situació a què hem arribat. ¿Consideraria incorrecte que li fes unes preguntes estrictament literàries? Veig, per la cara que fa, que ho accepta. Veurem el que aquestes preguntes donaran: vostè, senyor Armengou, què li agrada de Verdaguer? *L'Atlàntida*, la poesia mística?

—Gens ni mica. L'*Atlàntida*, com a poema èpic, llevat d'alguns pocs versos, és il·legible. Cau de les mans. Els poemes èpics han passat. De la poesia mística, no cal ni parlar-ne. De Verdaguer m'agraden algunes rapsòdies del *Canigó* i la prosa. La prosa de Verdaguer està molt ben posada i ha estat d'una gran eficàcia.

—I sobre l'obra del senyor Ruyra, seria tan amable de dir-ne alguna cosa?

—Les poesies de Ruyra, no cal ni mencionar-les. La prosa és excellent, insuperada, però és una prosa aplicada a un temari totalment passat de moda, infantil, asfixiant.

—Així, doncs, la prosa és bona i el temari nefast. És un punt de vista de contraopinant més polític que literari. Un anarquista dirà que la poesia de Carner és bona i el temari horripilant. Fa pensar en la posició que han pres els comunistes russos en els seus papers, segons els quals Plató és un gran escriptor, però un filòsof burgès i capitalista infecte. El judici, aplicat a un home que visqué alguns segles abans de Jesucrist, és realment divertit. Continuem. I dels escrits del senyor Narcís Oller, en té alguna idea?

—Els conec. La llengua en què escriu no és pas gaire bona...

—És la del seu temps, què hi farem?

—És molt reaccionari...

—Sí, d'acord, però el senyor Oller descriu la societat del seu temps i del seu país, cosa que no fou gens corrent en aquells anys de l'anomenada Renaixença. El fet, al meu entendre, té un gran mèrit, malgrat de no haver estat destacat per la crítica, cosa que a tot arreu s'hauria fet. A part d'algunes de les seves novel·les, el senyor Oller escriu una relació de la revolució de setembre, a Tarragona i a Valls, que considero magnífica. Aquest senyor trencà la tendència literària (poètica i prosaica) de la Renaixença, que fou idealística, simbòlica, envitricollada i buida i la substituï per una tendència realista i concreta. Es pensaven que escriure és una cosa de l'altre món, mai vista, i encara sort que no tenien gaire buf... On hauríem arribat, Déu meu!

Després li vaig preguntar, utilitzant la fraseologia eclesiàstica, que és tan corrent en el país, si l'obra del senyor Maragall era de la seva devoció.

—Completament! —em respongué, ràpid, el senyor Armengou—. L'obra del senyor Maragall completa. Aquest és un esforç de primer ordre, que val la pena. Potser una primera lectura no dóna una idea completa de les coses que conté. Una segona, una tercera lectura descobreixen, arrodoneixen un panorama humà de gran categoria.

—Estic d'acord amb vostè. Senyor Armengou, acabem de fer un petit balanç, molt lleuger, superficial, d'algunes personalitats literàries d'entre els dos segles: Verdaguer, Ruyra, Oller, Maragall. Hauríem pogut allargar la llista amb altres noms importants, però potser hauríem passat la mesura d'aquest escrit. Els noms que hem utilitzat són decisius, perquè el seu esforç ha tingut una gran eficàcia. Sense voler rebaixar en cap aspecte l'obra realitzada pels escriptors dels anys anteriors —la llarga sèrie d'escriptors que va de Pau Piferer i Milà i Fontanals a Verdaguer, és evident que els que hem citat, són dels més importants del corrent. L'examen que n'hem fet no ha resultat negatiu, tot i que els temps i, per tant, la sensibilitat, la curiositat, el gust, les idees —i la política— han sofert canvis tan enormes i visibles. Ara: si a vostè li sembla continuarem parlant dels escriptors que vingueren després dels que hem citat, dels que crearen el noucentisme, com a oposició radical i permanent a tot el que heretaren pel fet de néixer. El creador del noucentisme fou Eugeni d'Ors amb l'ajuda dels que ja el practicaven espontàniament: Bofill i Mates i

Josep Carner. Vostè ha descrit el noucentisme d'una manera crua i viva: és un moviment que ho ha arrasat tot absolutament. Eugeni d'Ors ha estat durant uns anys el dictador intel·lectual del país. En aquesta feina, l'afavorí enormement la revifalla política que en aquest país es produí gràcies a Cambó i a Prat de la Riba: gràcies a la Mancomunitat, concretament. La Mancomunitat realitzà moltes coses: l'Institut d'Estudis Catalans, la reforma i estabilització de la llengua, els museus, les biblioteques, etc. —a part del que portà a terme en la pràctica de la vida habitual, que no té precedents. Davant de l'apoteosi del noucentisme —que fou real— quedaren uns petits grups de vells contrapoinants, un petit caliu somort, que de vegades, però, es revifà rabiosament. Li posaré només un exemple. En la reforma filològica i lingüística de Pompeu Fabra, que són les normes de l'Institut aprovades per la Mancomunitat, les normes mateixes crearen un moviment contrari, grotesc però apassionat. Ara: les normes foren un pretext per donar la batalla al noucentisme, moviment que mantingueren fins a morir els darrers patriarques dels Jocs Florals i de la Renaixença. És clar: mentrestant, passaren uns anys i com que tot neix, tot viu i tot mor i tot produeix cansament i fatiga, sobretot en aquests climes, hem arribat a un moment en què, com deia vostè, senyor Armengou, el noucentisme fa els últims badalls i vostè sospita el pròxim allunyament d'Eugeni d'Ors en aquest país.

—En efecte. Aquesta és la meva convicció, com ja li he dit. Segons les meves notícies, el senyor Ors està fent les maletes.

—Molt bé. Ara vol creure que a mi, que no tinc una idea clara d'aquests fets, la marxa d'Eugeni d'Ors em produeix una gran pena? Quan vostè deia que el *Glossari* de Xènius és un seguit de gasetilles culturals, no em sembla pas exacte. En tot cas, les gasetilles culturals del senyor Ors són importants, perquè abans no n'hi havia hagut cap. Per a molta gent, per a tot un important moviment minoritari, no ha estat pas així. (Alguns anys més tard vaig poder constatar, parlant amb Joan Fuster de la seva formació intel·lectual, que aquelles anomenades gasetilles havien produït molts més efectes dels que el senyor Armengou pronosticava). No m'ha agradat mai de fer pronòstics, però voldria dir-li una cosa. La marxa del senyor Ors, donada la situació política d'aquest país, serà molt aprofitada —potser massa.

—Vostè somia. El senyor Ors no tindrà cap èxit... —digué Armengou, extremadament irascible i descompost.

No vaig fer cap comentari. Fer comentaris, en tot cas, sobre les profecies, és una imbecilitat, una pura i simple criaturada. El que succeí en els anys posteriors tothom ho sap i les persones del meu temps ho recorden com si fos ara. S'hauria, potser, d'haver evitat.

Es produí una pausa. Després vaig dir al meu amic:

—Així, senyor Armengou, ens trobem davant d'una gran escampada.

—Sí, senyor, en efecte. El senyor Carner fa oposicions al ministeri d'estat, serveis consulars, concretament. No sembla pas que en la qüestió dels destins tingui cap mania. Irà on disposin que vagi. Rodar pel món no sembla pas que li desplagui. De tota manera, un home tan barceloní, tan intrínsecament barceloní com Carner —i tan català— posat davant d'aquesta perspectiva de rodar pel món, no deixa de ser curiós. Però, què hi vol fer? La desaparició d'Eugeni d'Ors és molt diferent de la de Carner. La primera portarà molt d'enrenou i provocarà molta crítica —crítica contrària, s'entén. La de Carner no portarà cap enrenou, passarà desapercebuda, serà, en certa manera, passiva. Carner, a Barcelona, té molts amics, el principal dels quals és potser Bofill i Mates. Bo-

fill ha creat, a Catalunya, una cosa intangible, que és el Montseny. Després de Bofill, hi anà Carner i després hi anà Josep Maria de Sagarra. Abans, al Pla de la Calma, hi anà Josep Pijoan. Tot plegat forma un gruix literari importantíssim. Ara, tot això, se'n va a terra. El noucentisme s'acaba. El Montseny s'enfosqueix. La gent està cada vegada més separada, és més indiferent a la literatura i a les formes intel·lectuals de la vida catalana. I la meua idea és que no som més que al començament. Jo voldria saber què es podria fer. Què hem de fer?

—Però, senyor Armengou, què vol que li digui? Jo no hi entenc gens. No sé res. Sóc un insignificant periodista. La literatura és, per a mi, una cosa massa llunyana, excessivament important, inassequible. La petulància no ha estat mai lligada amb mi. No he pas perdut, fins ara, el sentit del ridícul. Per altra part, ni tan sols visc al país. Tinc el meu insignificant camí, i no en tinc d'altre.

* * *

La descripció que havia fet de la situació, diríem literària, l'havia trobada, potser, una mica exagerada. Un aspecte, però, m'havia impressionat; la separació i indiferència de la gent, la minorització —per fer-me entendre— de l'interès, ja prou petit i precari en totes les èpoques. Davant d'aquella realitat, el més segur és que Armengou tenia algun projecte. Vaig cometre la indiscreció en converses posteriors de demanar-li que me l'expliqués. No crec que s'hagués dedicat mai a negocis d'aquesta classe. No hauria pas pogut sospitar que el seu projecte fos descabellat. Que seria aventurer, ho donava per cert. Ara: com que aquesta classe d'històries abunden tant en el país, em vaig disposar a escoltar-lo tranquil·lament.

Resultà, però, que el seu projecte ja me l'havia exposat en les cartes que m'havia enviat a París. Aquestes cartes les havia completament oblidades i no perquè s'ho mereixessin, sinó per haver-les considerat desproporcionades. Al cap de dos minuts de parlar li vaig demanar que no s'amoïnés insistint sobre coses passades.

—En definitiva —li vaig dir—, vostè vol publicar un llibre amb escrits meus que serveixi de pretext per a crear una editorial. No és així, senyor Armengou?

—Exacte. Voldria crear una editorial d'escriptors independents i anticonvencionals que comencés amb la publicació d'un llibre de vostè. Una cosa així, podria emplenar el buit de què li he parlat.

I llavors es dedicà a fer el que és tan corrent en el país: es dedicà a donar-me facilitats.

—Vostè no haurà de fer res —em digué—; el llibre ja és fet. L'he fet jo. He retallat alguns papers escrits per vostè, els que m'han semblat més adients al que jo penso fer...

—Més adients a les seves idees político-socials?

—No senyor. Més adients a les meves idees literàries.

—Però vostè creu que jo sóc un escriptor independent i anticonvencional? En aquest punt, potser valdria la pena de no equivocar-se i de no prendre una cosa per l'altra. Per altra part, no crec que jo tingui res a veure amb la literatura. Insistir sobre aquest punt, no tindria cap sentit.

—Però, per què no ho intentem? Li repeteixo: vostè no haurà de fer res. Tot està arreglat!

Sempre el mateix: les facilitats. En aquest país, quan una persona vol una cosa, ofereix una gran quantitat de facilitats. Massa facilitats. Algunes vegades es converteixen en realitats. Altres, són les simples hipòtesis habituals. El que vaig dient em permeté fer-li un altre argument amb l'esperança que fos decisiu.

—Vostè i jo, senyor Armengou —li vaig dir—, no tenim cap idea ni cap experiència del negoci editorial. El seu projecte és arriscat, és a dir, molt aventurer. L'edició no s'ha fet mai a si l'encerto l'endevino, sense rumiar.

—És evident. Jo no tinc cap experiència de l'edició, però aspiro, modèstia a part, a conèixer les necessitats del mercat. Estic segur que un llibre de vostè es vendrà...

—Crec absolutament tot el contrari. No hi ha cap raó que demostrï que un llibre meu es vendrà. Què s'ha pensat? On vol anar a parar? Les seves il·lusions són una pura fantasia... irreal.

—Intentem-ho i ho veurà...

La insistència del senyor Armengou acabà per avorrir-me i desconcertar-me. En la darrera conversa que tinguérem em digué, per començar:

—És una pena. Jo creia que vostè era més bohemí i que tenia una certa propensió per l'aventura. En l'ofici que exerceix, de bohemis, n'hi ha molts...

—Sí, sí, n'hi ha alguns, però potser menys dels que vostè es pensa. En tot cas, per favor, no em confongui! Jo no he estat mai ni espero ser mai un bohemí. És una manera d'ésser que em fa horror, que em molesta...

—També suposava que les aventures eren del seu gust...

—Així, vostè reconeix que el seu projecte conté alguna cosa d'aventurisme?

—És clar que ho reconec, però precisament perquè les coses són així s'han de fer...

—Però, senyor Armengou, no veu el ridícul que farem? En aquests negocis d'edició, ni vostè ni jo hi entenem gens. Jo no tinc personalment cap interès per l'aventura, diríem, absoluta, cent per cent —l'aventura de fracàs assegurat i a la vista. En definitiva, no tenen cap interès. Reconec que en aquest país hi ha hagut sempre un punt d'aventurisme —d'aventurisme relatiu. Vol augmentar-lo amb el nostre fracàs inevitable, fatídic? Encara més aventures editorials en aquest país?

Vaig formular-li aquest argument en la seguretat que el projecte quedaria definitivament eliminat. No fou així.

—El projecte s'ha d'intentar, s'ha de portar a terme... —digué Armengou, impertèrrit, enriolat, amb una seguretat displicent—. El projecte s'ha de fer...

Vaig quedar absolutament astorat. Me'l vaig mirar una estona fixament. Deixà de riure i em mirà també amb fixesa. A l'últim li vaig dir:

—Faci el que li sembli. Vostè mateix. Publiqui el llibre. L'adreça meva ja la té. No deixi d'escriure'm.

Com que el llibre ja el tenia construït, la impressió fou ràpida. Hi posà ell mateix el títol. Li posà *Coses vistes*. Em digueren que Víctor Hugo té un volum amb el mateix títol. El fet és indiferent. Es produí, amb això, una gran sorpresa. El llibre es vengué —es vengué, sempre, és clar, dins la nostra habitual petitesa, però molt ràpidament. Un mes i mig. Després de les nostres converses de Barcelona, el senyor Armengou m'escriví una carta. Deia: «Férem una primera edició de 2.000 exemplars que s'ha venut molt bé. Ara estem imprimint la segona, que tindrà el mateix nombre d'exemplars. Potser el despatx d'aquests llibres no serà tan ràpid com els de la primera, però la seva

venta és assegurada. He arrendat un local a la Rambla de Catalunya, molt a prop del cine Kursaal, en el qual posaré una llibreria i serà el centre de l'editorial. Al front de la llibreria hi he posat un amic meu que em sembla intel·ligent i bona persona. Molt actiu. Per favor, senyor Pla, enviïm un altre llibre, el que a vostè li sembli. L'editarem de seguida. És molt urgent. L'espero amb candeletes.»

Aquests foren els fets. L'aparició de *Coses vistes* constituí la meua entrada en la literatura catalana, cosa que mai havia somiat, ni despert, ni adormit. El senyor Armengou retallà uns quants articles, els enganxà sobre uns papers, els portà a una impremta i així aparegué. El senyor Josep Carner escriví sobre *Coses vistes* un paper entusiàstic, inimaginable. El permís per a editar-lo fou donat per mi, d'una manera forçada i per un fenomen d'asfíxia personal. La persistència tediosa del manresà em féu perdre l'oremus.

La segona edició de *Coses vistes* es despatxà molt de pressa, però en el moment que el senyor Armengou es disposava a donar l'ordre d'imprimir la tercera edició, es produí un fet estrany i lamentable del qual parlaré de seguida i que enderrocà tot el seu projecte.

Al senyor Armengou li vaig donar diversos llibres. El segon fou *Llanterna màgica*, un llibre esfutrassat i desvergonyit que no tingué tanta sortida com el primer. Després li vaig donar el tercer: fou construït pel senyor Armengou mateix amb els articles del meu primer viatge a Rússia amb *Frau Xammar* i el seu marit, i tot patrocinat per la penya de l'Ateneu i Andreu Nin. Els articles havien aparegut a «La Publicitat» amb un cert èxit. Editats, encara en tingueren més. Se'n feren cinc edicions, de mil exemplars cada una —és a dir, comptant a la francesa—, que es vengueren amb una gran rapidesa. Les xifres foren considerades com una espècie de rècord. Després vaig anar a Anglaterra, em vaig instal·lar en una casa de Leeds, i a la vora del foc em vaig posar a escriure *Relacions*. Quan el tenia gairebé acabat es produí l'ensulsiada.

Un bon dia, el senyor Armengou arribà a la seva llibreria de la Rambla de Catalunya i constatà que era tancada. Amb la seva clau obrí la porta i entrà. No hi havia ningú. Les indagacions que portà a terme foren ràpides i clares. La persona que havia posat al front de la llibreria, de la qual m'havia subratllat la intel·ligència, l'activitat i la correcció, s'havia simplement alçat amb la bomba —com diuen a Barcelona—, emportant-se'n tots els diners que hi havia a la caixa i s'havia instal·lat en un lloc indeterminat de l'estranger amb la intenció de passar a l'Amèrica llatina. Les conjectures que el senyor Armengou féu sobre aquest esdeveniment foren diverses, però obscures. No crec que hi entengués ningú res. El resum és aquest: el senyor Armengou pagà tots els deutes, i la història li costà un capitalet. Jo vaig deixar de cobrar tot el que havia guanyat, amb els llibres, aquells últims mesos. Altres escriptors que es trobaven en el mateix cas, els passà el mateix. No crec que ell ni jo féssim cap escarafall. «No en parlem més!», em digué en una carta. «Sí, no en parlem més!», li vaig respondre amb el mateix aire lleugerament encongit. Armengou ho donà tot per definitivament llest i no volgué sentir parlar mai més de negocis editorials existents o en projecte. Ara: mirant les coses objectivament, potser tingué més sort ell que no pas jo. El senyor Armengou es desprenqué per sempre més de les qüestions relacionades amb el paper imprès. Fou la conseqüència normal del disgust que tingué. Jo vaig quedar embrancat en la literatura catalana i no vaig tenir altre remei que continuar —escriure llibres i més llibres. És el que he fet tota la vida. L'entrada en un ambient que mai no havia ambicionat, ni esperat —en l'ambient d'una

literatura— fou un esdeveniment que no m'he sabut mai clarament explicar, literalment increïble. Però encara potser és més estrany que m'hagi aguantat en aquest ambient pràcticament tota la vida i d'una manera professional normal i decisiva. I és precisament l'absurditat de la meva entrada el que plantejà el problema de saber per quin dimoni de raó m'hi he trobat encadenat durant tota la meva existència. Aquestes qüestions —que no he pogut aclarir mai—, sobretot quan de jove vaig ser tan donat al més primari dels racionalismes, m'han amargat la vida. Ara que ja sóc vell, potser no tant. Els escriptors que anant pel món he tingut el gust de conèixer, em semblaren sempre una mica inflats, d'una certa pompa, molt pagats d'ells mateixos i convençuts que el que han fet és molt important, de molt llustre i d'una elevada categoria. M'han semblat així, fins i tot els literats d'un accés més simple i d'una conformació més clara i senzilla. En la hipòtesi que jo sigui un escriptor —cosa absolutament discutible—, no crec haver tingut mai l'aspecte que acabo de descriure. La literatura és una de les coses més il·lusòries de l'activitat humana. Tothom qui escriu —o gairebé tothom— està convençut que el que fa és molt important, immillorable. Això fa que les qüestions que s'hi relacionen siguin enormement complicades. En el nostre país, la complicació és més gran, degut a la falta de professionals. Sigui com sigui, la relació que em féu el senyor Armengou de l'estat de la nostra literatura resultà molt exacta. Els seus pronòstics es confirmaren. El noucentisme s'havia esllanguit i es difuminava. El senyor Ors se n'havia anat i aquesta fou l'embranchida final. Els seus tres més significats deixebles —Joan Estelrich, Joan Creixell i Josep M. Capdevila— se n'havien separat amb no pas gaire suavitat. Armengou, que tenia molts contactes amb contraopinants, m'havia anunciat que el senyor Ors marxaria de Barcelona amb la bandera política social del moment —i el moment l'emplenava el Sindicat— i que en arribar a Madrid entraria a les files de la millor societat. Exactitud perfecta. A Madrid, el senyor Ors tingué un gran èxit, com era també anunciat. Del seu cantó, el senyor Josep Carner havia entrat a l'escalafó de la carrera consular i en alguns llocs de la seva residència, per exemple a Hendaya, on fou cònsol, escriví molts articles a «El Sol» de Madrid, que foren considerats i eren admirables, més admirables —que ja és dir— que els que hi publicà mossèn Llorenç Riber, que hi firmà Roque Guinart, que, com a ensucrament, no tenen rival. El senyor Bofill i Mates havia emmudit, capficat com estava en qüestions polítiques i, més tard, en la formació d'Acció Catalana. El panorama no era gaire agradable: era depriment i estrany. La literatura corrent, vull dir la de la gent —a la qual el noucentisme no havia donat cap importància—, tendia a baixar. Tot s'havia convertit en específicament minoritari —malgrat l'esforç que s'havia fet en la literatura infantil, que havia estat considerable. Armengou i els seus amics socialistes consideraven que la literatura infantil era carca, conservadora i moralitzant. No l'acceptaven.

* * *

Potser les comparacions ens han fet perdre molt de temps. Comparar la nostra literatura amb la francesa o la castellana, no ja des del punt de vista de la qualitat (que això és opinable), sinó de la professionalitat (sense la qual no hi ha literatura possible), potser no té gaire sentit. Tenim una posició i no en tenim d'altra. És d'aquest fet que s'hauria de començar a caminar.

La nostra literatura medieval, que des de tants punts de vista és admira-

ble, ha estat molt poc llegida, no ha superat la fama de residu arqueològic i de tesi filològica i universitària. Vingueren després els segles de decadència —misèria considerable— que foren exactament els anomenats segles d'or de París i de Madrid. Per les raons que siguin, el segle passat hom decidí de tornar a començar: fou l'anomenada Renaixença, els Jocs Florals, el començament de la industrialització. Aquest recomençament es produí utilitzant una llengua absolutament corrompuda, inservible, lamentable. La importància d'aquesta represa és donada per l'esforç que algunes persones hi projectaren manejant una llengua tan precària. Com s'ho feren? La lectura, avui, d'algunes planes (poques), de la Renaixença, i d'altres del període posterior (de Verdaguier, Ruyra, Maragall, Vayreda, Carner, Bofill i Mates, etc.), semblen una cosa somiada. El mateix es pot dir de moltes coses aparegudes a Mallorca i a València. A mi m'interessen les coses bàsiques, i aquestes aportacions han estat molt importants. Es produí en tot cas una continuació i arribà el moment que la llengua fou sotmesa a un ordre real, gràcies a la Mancomunitat, a l'Institut i al senyor Pompeu Fabra i el seu equip, en el qual hi hagué Joan Coromines. Mentrestant, aparegué la Fundació Bernat Metge i l'edició dels clàssics grecs i llatins. Per als escriptors catalans, aquestes edicions foren decisives perquè aprengueren a escriure clar i precís i d'acord amb el sistema de la llengua, cosa que no saberen els renaixentistes. Entre una cosa i l'altra, augmentà de mica en mica el nombre de persones que llegiren i escriviren amb seny i claredat la nostra llengua. Alguna cosa s'havia guanyat.

No comparteixo tots els arguments del senyor Armengou contra el noucentisme. La literatura del mateix Pantarca fou una obertura positiva —anys més tard— per a alguns esperits típicament minoritaris, com el ja citat Joan Fuster. Ara n'hi puc afegir un altre: el de Carles Salvador, que fou un dels primers valencianistes específicament catalans. Les «gasetilles culturals», que deia Capdevila, foren del gust de molts intel·lectuals, si no per res més, perquè eren el millor que en aquest aspecte es produí en aquesta península. Sense moure'ns de la llengua, és indubtable que el noucentisme adaptà la fraseologia científica, pedagògica i cultural a l'establiment de la llengua normal. Que negligí la literatura, la literatura de la gent, és indubtable. Al senyor Eugeni d'Ors l'interessava poc. La trobava vulgar, desproveïda d'interès. Era un afrancesat —parnasianitzat. És un fet que no té perdó i per una raó molt clara: pel fet que molts i molts catalans no tenien en realitat accés a la llengua i en definitiva a la seva millora personal, més que a través de la literatura. El noucentisme destruí massa coses de soca i arrel —massa. Que tenien escassa importància? Segur. Però potser encara no ens trobem en el moment de poder discriminar. En aquest país, tot el que fa referència a algú que hi està lligat, és important.

El senyor Armengou posava de manifest el buit que deixava el noucentisme en el moment de difuminar-se després de tants anys de direcció. Constatava la creixent indiferència de la gent... Ara: en aquest punt, es produí un fenomen extraordinari. (Tota aquesta història era per a mi desconeguda, de primer, perquè vivia fora del país, i després perquè considerava que la literatura era per a mi una aspiració massa llunyana i inassequible.) Es produí, doncs, una cosa extraordinària: a part del senyor Armengou, hi havia algunes altres persones, ja prou ben situades, que compartien les seves idees sense haver-ne parlat mai —en realitat, sense haver-se conegut mai. La publicació dels meus primers llibres en aquella editorial d'escriptors independents i anticonvencionals i la crítica que obtingueren em donà accés a

algunes persones que, poc temps després, tingueren una gran preponderància. El senyor Pompeu Fabra deia sempre a l'Ateneu:

—Ara tenim la llengua ordenada i neta. Són les normes de l'Institut. Però ara falta el que probablement és més important: els escriptors. On són els escriptors?

Aquestes importants paraules de Fabra estan relacionades amb una conversa que tingueren davant meu dues persones que, malgrat treballar en el mateix diari, no havia tractat gaire. Eren Carles Soldevila i Josep Maria de Sagarra. Havien constatat, també, la indiferència de la gent, indiferència creada pel noucentisme, i volien de tota manera remeiar-ho. Eren dos excel·lents escriptors: el senyor Carles Soldevila era molt més agut del que la gent es pensa —de la gent que ha passat els ulls pels papers de les seccions que tota la vida emplenà. Josep Maria de Sagarra era l'estrella ascendent de la nostra literatura —tercer decenni del segle en què ens trobem—, més, al meu entendre, per la poesia que havia publicat que pel seu teatre. En els meus viatges a Barcelona tingueren davant meu ocasió de parlar-ne. Sagarra, que a vegades era molt impetuós, sobretot quan estava fatigat, digué, de prompte:

—Jo sóc partidari que la gent escrigui com li sembli i que digui el que li doni la gana...

—No, no, Sagarra, no exagerem massa! —contestà Soldevila amb el seu somriure fred—. No tornem a la història del català que ara es parla i de les lluites entre «L'Esquella de la Torratxa» i els Jocs Florals del segle passat. Res del català que ara es parla. S'ha d'escriure una mica millor que el català que ara es parla. Res de les inintelligibles filigranes literàries del noucentisme que han allunyat tanta gent, però res tampoc del català que ara es parla. Ni una cosa ni l'altra! No ho creieu així?

—És clar que ho crec així... —contestà Sagarra, ja més calmat—. De tota manera, la gent està desfermada...

—S'haurà de fermar. S'ha d'escriure una llengua clara, precisa, intel·ligible, intel·ligible per a tothom, útil per a tothom, normal. Si la gent molt cultivada la vol enriquir amb la seva erudició i els seus coneixements, no seré pas jo qui posi cap dificultat a que ho faci. La qüestió és la gent corrent: s'ha d'habituar a la gent corrent que escrigui una llengua clara, sense pintoresquisme, sense folklore, sense genialitats de cap classe. A França, les criades de servei escriuen unes cartes admirables, cosa que ja farà prou que pugui fer una senyora del país, d'una renda desorbitada. La gent d'aquest país sap parlar el català; llegir-lo, menys, escriure'l, poc. Aquesta és la qüestió bàsica.

—Però tot això que dieu, com es pot arreglar sense tenir l'escola? —digué Sagarra.

—D'una manera general, no es pot arreglar. En alguns, molts, casos personals, es pot arribar a un cert resultat fent un esforç —un petit esforç. Com a mètode utilitzable, tenim la premsa. La nostra premsa hauria de ser un model de claredat. Les publicacions del país haurien de ser escrites amb una precisió i una claredat permanent. Per altra part, la qüestió de l'escola no la resoldrem nosaltres. És cosa dels polítics. No podem fer res més que flanquejar-los, que és el que fem.

Aquell dia, Sagarra, que tenia un natural tan tolerant, per no dir indiferent, feia el rebec. Soldevila, amb la seva permanent paciència, tractà de convèncer-lo.

—Sagarra, per favor, un moment! —li digué—. Defenseu un llibertinatge excessiu. No caiguem en els errors passats. La llengua ha de ser expressada d'una manera clara i planera. Fer-se entendre, amb una ploma a la mà, és molt difícil. Potser és el més gran problema de tota literatura possible. Estil obscur, pensaments obscurs —potser inexistent. Enriquiu l'estil tant com vulgueu. Això depèn del sentit de la llengua que pot tenir un escriptor, de la seva sensibilitat i erudició. Enriquiu sobretot la poesia, poseu-hi tant de pensament com sigui possible. És el que fa Carles Riba amb una admirable tenacitat. És el que ha fet Paul Valéry. Ara: la prosa, la prosa corrent, la gran sorpresa d'una prosa corrent, prové de l'exactitud dels adjectius. Mirar, veure una cosa és complicat. Expressar aquesta visió amb els adjectius precisos que la fan veure, encara ho és més. És el que s'ha de fer. Però en una prosa, encara hi ha una altra cosa, hi ha el morter de sorra, ciment i calç que serveix per a mantenir, lligat, el que hi ha escrit. Són els tòpics de l'idioma, el que la gent diu o escriu habitualment. Les llengües formades i consolidades contenen una immensa quantitat de tòpics. En la nostra llengua n'hi ha molts menys —desgraciadament. Una cosa són els tòpics i l'altra les frases fetes. Les frases fetes són cosa de modes i tenen la fugacitat de les modes. Els tòpics duren sempre. Són en definitiva l'essència d'un idioma, el que constitueix la seva personalitat i diferència. Els tòpics s'han de posar on han de ser. Són el morter, el lligam intern. És un error convertir els tòpics en frases fetes: si es fa, la banalitat i el tedi són excessius. Vós, Sagarra, teniu el do del nostre idioma i, per tant, no hi ha problema. Ara: jo crec que quan s'escriu pensant en el que us acabo de dir, es pot arribar a una claredat plausible.

—Sí, sí, d'acord... —digué el poeta, encenent un cigarret.

La presència d'aquests dos escriptors en les nostres lletres i d'altres que no citaré per no allargar massa aquest escrit, restabliren ràpidament la situació. L'escriptura es clarificà i despullà considerablement. La repercussió popular que Josep Maria de Sagarra tingué en aquest país en l'època de què estic parlant fou extraordinària. Avui (1973) no se'n pot tenir idea. Repeteixo el que deia fa un moment: aquesta repercussió vingué més de la seva poesia que del seu teatre. A Carles Soldevila li passà el mateix en un altre graó de la vida social. A tot arreu els sortiren admiradors i imitadors. No crec que la llengua hi perdés gens. Al contrari. Més aviat agafà un camí ascensional inqüestionable, no solament en la literatura i periodisme públics, sinó en l'activitat privada de la gent. La gent no trobà cap nosa en les formes d'expressió de la llengua, sense que el to general baixés en cap aspecte ni «el català que ara es parla» vuitcentista ni el conceptisme asfixiant i il·lús del noucents. La gent s'esforçà a escriure una llengua planera, humil i entenedora. Les coses no donaven per a més.

Així, aquell gran projecte de biblioteca d'autors anticonvencionals i independents que el meu amic Ignasi Armengou inicià, que produí la meua insospitada entrada en la literatura i que se n'anà aigua avall a conseqüència dels esdeveniments que he descrit, de tota manera fou portat a terme i a través d'unes dimensions molt més vastes i potser més positives. M'he trobat —com tantes altres persones— enmig de situacions estranyes i incomprensibles. Aquesta n'és una i, des d'un punt de vista personal, no pas de les menys típiques.

JOSEP PLA